

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κ. Μπόνης** παρουσιάζων τὸ βιβλίον τοῦ Θεοδώρου Ξύδη «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία», Ἐκδόσεις «Νικόδημος» 1978, σσ. 572, λέγει τὰ ἑξῆς :

1. Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω ἐνώπιον ὑμῶν, φέρει τὸν τίτλον «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία». Εἶναι ἀπαύγασμα 40ετοῦς ἐνασχολήσεως τοῦ Θεοδ. Ξύδη περὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μας Ποίησιν καὶ τὰ προβλήματα τῆς. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ ἀληθῆ πυξίδα ὀρθῆς πορείας διὰ πάντα ἐρευνητὴν τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως. Διὰ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ ἀξία τοῦ ἔργου, θὰ ἀναλύσωμεν ἐν συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον ὀρισμένων θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξετάζει μὲ θαυμαστὴν κριτικὴν διεργασίαν καὶ μὲ ἀξιόλογον αἰσθητικὴν καὶ μεταφυσικὴν περιγραφικὴν ἀνάλυσιν καὶ ἱστορικοκριτικὴν καὶ φιλολογικὴν ἐμβάθυνσιν, ἐπιτυγχάνει δὲ ὁ συγγραφεὺς νὰ δίδῃ ὀρθὰς λύσεις εἰς τὰ ἀναφυόμενα πολλαπλᾶ προβλήματα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ὑμνογράφου καὶ τῆς Ποιήσεώς του.

2. Ὁ τίτλος δίδει τὴν πρώτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του «Σύστημα» Βυζαντινῆς Ὑμνογραφίας. Κατ' οὐσίαν πρόκειται περὶ «Θεμάτων» τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Ποιήσεως καὶ τῶν ἐξ' αὐτῶν ἀναφυομένων προβλημάτων. Ἄλλ' ἐάν τις διεξέλθῃ τὸ ὅλον ἔργον, θὰ ἀντιληφθῆ ὅτι πάντα τὰ «θέματα» καὶ τὰ «προβλήματα» ἢ τοὐλάχιστον τὰ σπουδαιότερα ἐκ τούτων, ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ σ. ἐν περιεκτικῇ ἐνότητι, ὅποτε ἀφ' ἑαυτοῦ συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ «θέματα» τοῦ ἔργου ἀποτελοῦν «ἐνότητα» τοιαύτην, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἐν τῇ πράξει καὶ ὁ τίτλος «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία». Ὁ σ. αἰτιολογεῖ τοῦτο ἐν τῷ Προλόγῳ του, λέγων: «Αὐτά, δηλ. τὰ «θέματα»,

ἐδημοσιεύοντο κάθε φορά σὲ διάφορα περιοδικά, φιλολογικά καὶ λογοτεχνικά, χωρὶς συνέχεια καὶ ἀλληλουχία. Βέβαια, ἡ ἐν ό τ η τ α φανερώθηκε προοδευτικά καὶ ἦταν ἀποφασιστικὴ καὶ καθοδηγητικὴ στὴν ὀλοκλήρωση τῶν θεμάτων. Τὰ μελετήματα ἀποτελοῦν θ ε μ α τ ι κ ἔ ς τ ο μ ἔ ς, ποὺ σταδιακὰ ἀπέκτησαν τὴν σύνδεσή τους καὶ τὴν ἐνοποίησή τους».

3. Τὰ «θέματα», μὲ τὰ ὁποῖα ἐνασχολεῖται ὁ σ. εἶναι: Τὰ προσφδιακὰ χριστιανικά ποιήματα. Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς στὰ Χριστούγεννα καὶ Θεοφάνεια. Ἄνδρέας ὁ Κρήτης ὁ πρῶτος κανονογράφος. Ἰαμβικοί Κανόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κανόνες Δεσποτικῶν Ἑορτῶν Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ. Γερμανὸς ὁ Ὁμολογητής. Θεόδωρος Στουδίτης. Θεοφάνης Γραπτός. Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος. Ἐκκλησιαστικά Ἐπιγράμματα. Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος. Χριστοῦ Γενέθλια. Ὁρθρος τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Στιχηρὰ καὶ Ἀπόστιχα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ἰδιόμελα καὶ προσόμοια τῶν Αἴνων. Καθίσματα. Ἀντίφωνα. Ἐξαποστειλάρια. Δοξαστικά. Σελίδες Θεοτοκαρίου. Κοντάκια Λειτουργικῶν βιβλίων. Ἀπολυτίκια. Ἐγκώμια. Ἰδιόμελα τοῦ Ἐξοδιαστικοῦ. Θέματα Εὐχολογίου. Ἡ παρομοίωση. Ὁ πλεονασμός. Ἡ ἀντίθεση τοῦ λόγου. Ρυθμολογικά καὶ τονικά. Ὀμηρικὲς ἀπηχήσεις στὴν Ὑμνογραφία. Ὑμνογραφικὰ ἀπηχήματα. Τὸ θεματικὸ ἀντικείμενο στὴν ἀΐδῃ τῶν ἀσματικῶν Κανόνων. «Ὑμνεῖν ἐν ὄρθροις παννύχους». «Διαιωνίζω Ὑμνος ἀνεμέλλετο». «Ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων». «Ληστὴν τοῦ παραδείσου πολίτην προαπειργάσω». «Ἐπαίνους ἐξυφαίνω». «Ἐὐεπίοις μελέεσιν». «Ῥδὴν ἔδω Α - Ω». «Ἐργῷ καὶ λόγῳ ἀνιστοροῦμεν».

4. Αὐτὰ εἶναι τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα πραγματεύεται ὁ σ. εἶναι ἔξω τῆς δεοντολογίας τῆς ἀπλῆς παρουσιάσεως ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ ἔργου, ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τούτου. Ἀπλῶς θὰ ἐπιλέξωμεν ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν, ἵνα ἐπισημανθῇ καὶ ἀξιολογηθῇ πρεπόντως τὸ σύγγραμμα τοῦτο. Ὁ σ. διακρίνει τὴν «προσφδιακὴν» Ποίησιν, ὡς μὴ συνδεομένην μὲ τὸ μέλος καὶ ὡς μὴ λειτουργικὴν. Ἀναφέρει τοὺς τέσσαρας σπουδαιότερους Ποιητὰς τῆς «προσφδιακῆς» Ποιήσεως, ἦτοι τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Μεθόδιον Ὀλύμπου, τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, τὸν καὶ Ναζιανζηνόν, καὶ τὸν Συνέσιον τὸν Κυρηναῖον. Ἐν τῇ ἐκθέσει του ὁ σ. χαρακτηρίζει ὀρθῶς τὴν ποίησιν ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω ποιητῶν. Διὰ τὸν Κλήμεντα λέγει ὅτι οὗτος εἶναι μᾶλλον κατηχητὴς παρὰ κατακτητὴς τῆς ὑψηλῆς ποιητικῆς ἀνατάσεως. Ὁ Μεθόδιος ἐμφανίζεται περισσότερον μετewοριστῆς, πλατωνιστῆς καὶ μυστικοπαθῆς. Πάντας ὑπερβάλλει μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς συνθέσεως τῶν ποιημάτων του καὶ τὸν ἔντονον στοχασμὸν ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Πάμπολλα εἶναι τὰ προσφδιακὰ μέτρα, ἅτινα οὗτος χρησιμοποιεῖ (ἐξάμετρα, τροχαῖκῃ ἑπταποδία, τρίμετρα ἰαμβικά καὶ ἄλλα). Ὁ Γρηγόριος,

θεωρούμενος ὁ Πατήρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Ποιήσεως ὑπὸ τοῦ Κρουμβάχερ, καίτοι μὴ λειτουργικὸς ποιητής, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ σ. ὀρθῶς, ὡς πολυμαθῆς, βαθύνους, μετεωριστῆς, μυστικὸς, διαλεκτικὸς, πιστὸς μετὰ γνώσεως, ἐνορατικὸς, ἀγαθοπροαίρετος, νοῦς καθαρὸς, καρδιά πεπληρωμένη θερμοουροῦ πίστεως, ψυχὴ ἁγία. Κύριος στόχος τῶν ποιημάτων τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἡ ἀρετὴ. Ἐκδηλὸς εἶναι καὶ ὁ λυρισμὸς τῆς ποιήσεώς του. — Διὰ τὸν Συνέσιον τὸν Κυρηναῖον ὁ συγγραφεὺς ἀποφαίνεται: Ἦτο μιμητὴς τοῦ Πινδάρου καὶ τῆς δωρικῆς ἐκφράσεως ὀπαδός. Εἶχε τάσεις φιλοσοφικῆς θεωρήσεως τῶν ἀντικειμένων. Ὁ Συνέσιος ἴσταται ἐγγὺς τοῦ Γρηγορίου καὶ εἶναι ἀνώτερος τοῦ τε Κλήμεντος καὶ τοῦ Μεθοδίου —. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ξύδη ἀνάλυσις τῶν ποιητικῶν παραδειγμάτων ἐκάστου τῶν ὀπαδῶν τῆς προσωδιακῆς Ποιήσεως, αἱ κρίσεις καὶ παρατηρήσεις αὐτοῦ εἶναι λίαν ἐπιτυχεῖς.

5. Πρὸς ἔξαρσιν τῆς συμβολῆς τοῦ κ. Ξύδη ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος θέματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως, περιορίζομαι ν' ἀναφέρω δύο ἐκ τῶν «θεμάτων» αὐτοῦ. Ἦτοι πῶς ἀποφαίνεται περὶ τῆς ποιητικῆς μεγαλοουργίας καὶ τῆς γοητείας τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τί λέγει περὶ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Ἡ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ρωμανοῦ δίδει εἰς τὸν κ. Ξύδη ν ἀφορμὴν εἰς πηγαίας κρίσεις καὶ ὑποδειγματικὰς ἀναλύσεις ἐκλεκτῶν τινων στροφῶν ἐκ τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ. Λέγει ἐπὶ παραδείγματι περὶ τοῦ Ρωμανοῦ ὅτι εἶναι «πολυποίκιλον σύμπλεγμα» λυρισμοῦ, ἐννοιῶν, αἰσθημάτων καὶ θρησκευτικῆς ἐπινοίας. «Ὁ ἱερὸς συλλογισμὸς δὲν εἶναι διαβατικὸς, ἀλλὰ συνεχῆς καὶ ἡ περιπλάνησις τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ποτὲ ἐσπευσμένη, ἀλλὰ σιωπηλή... Ὁ Ρωμανὸς κάνει ν' ἀντηγῆ μέσα ἀπὸ τὰ Κοντάκια αὐτὰ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων ἕνας ἀδιάπτωτος Ὑμνος, στὸν ὅποιο μὲ πλήρη ἐσωτερικὴ οἰκονομία ἐκφράζονται ἱερότατες ἰδέες» (σ. 51). Τὸ θέμα τοῦ Ἀκαθίστου πραγματεύεται εἰς τὰς σελ. 169-197. Τὸ θέμα τοῦτο πὸν μὲ τόσην χάριν πραγματεύεται ὁ κ. Ξύδης, ἀποτελεῖ πρόβλημα, ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν καὶ τὸν συνθέτην τοῦ θαυμασίου τούτου Ὑμνου. Πρέπει νὰ ἀναφέρω καὶ τὸ ἔργον τοῦ συναδέλφου Κων. Τρυπάνη, *Fourteen early Byzantine Cantica* (Österreichische Akademie d. Wiss. Kommission f. Byzantinistik. — Wiener Byzantinische Studien: Bd. V). Wien 1968. Ὁ Ξύδης γνωρίζει καὶ παραθέτει ἐκτεταμένην ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίαν. Ἀναφέρει τὰς γνώμας τῶν ἐρευνητῶν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Ἀκαθίστου, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ ἐκφέρῃ γνώμην. Βιβλιοκρίνων τὸ ἐξαιρετὸν καὶ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἄριστον ἀνωτέρω ἔργον τοῦ συναδέλφου κ. Τρυπάνη, (Θεολογία, τ. 40 (1969) 360/2) διετύπωσα τὴν παλαιότεραν γνώμην μου, ὅτι ὁ Ἀκάθιστος ἔχει προέλευσιν Παλαιστίνην καὶ ὅτι

λίαν πιθανῶς εἶναι ἔργον προελθὸν τῇ συμμετοχῇ καὶ συνεργασίᾳ πολλῶν, ἦτοι τοῦ Πατριάρχου Σεργίου (610-638) καὶ τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (+11 Μαρτίου 638). Ὁ τελευταῖος παρεπεδήμει ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἔτη 626/30, ἵνα ἐπιτύχῃ στρατιωτικὴν βοήθειαν πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐπαπειλουμένης ὑπὸ τῶν Ἀράβων Παλαιστίνης. Ὁ Σωφρόνιος, ὁ λυρικός ποιητὴς τῶν Παθῶν, ὁ καὶ συντάκτης τοῦ ὠραιοτάτου ὕμνου «Σήμερον κρεμαῖται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας . . .», λαβὼν τὰς ἐννοίας ἐκ τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου (341/3-400 ;), «πλάσας οἶονεῖ τιν' ἀνθοδέσμην ἐγκωμίων τε καὶ δογμάτων ἀπὸ τῶν ἀρίστων εἰλημμένων τῆς τε θεολογίας καὶ ὑμνολογίας τῶν ἀρχαίων πηγῶν», ὡς λέγει ὁ σοφὸς μεσαιωνοδίκης Ἀθ. Παπαδόπουλος—Κεραμεὺς (Πηγαὶ καὶ Δάνεια, 1909, σ. 519/20) πολλὰ δὲ καὶ ἔξ ἰδίων συνθέσας, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ρωμανοῦ λαβὼν, παρέδωκε τὸν ὕμνον εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, ὅστις εὐρῶν ἄριστον τοῦτον καὶ συνάδοντα πρὸς τὴν περίστασιν, ἐνέκρινε καὶ εἰσήγαγεν ἐπισήμως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, «τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ» ἀποδίδων οὕτω τὰ νικητήρια διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τοὺς ἀπειλήσαντας τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀραβας, καὶ ὡς «ὑπὲρ αὐτῶν ἀγρυπνησάση καὶ ὑπερφρεῖ δυνάμει διαπραξαμένη τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαιον . . .», ὡς ἀναφέρει καὶ τὸ Συναξάριον. Πολλοί, ξένοι τε καὶ ἡμέτεροι, Βυζαντινολόγοι ἐπιστήμονες ἠσχολήθησαν περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ συντάκτου τοῦ Ἀκαθίστου, ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας σκοπιᾶς θεωρῶν τὸν συνθέτην. Οὕτω πολλοὶ ἐθεώρησαν ἢ καὶ θεωροῦν ὡς συντάκτην τὸν Ρωμανὸν τὸν Μελωδόν, παρὰ τὰς δυσχερείας ποὺ ἐμφανίζει ἡ ὅλη σύνθεσις. Ἄλλοι ὑπέδειξαν ὡς συντάκτην τὸν Σέργιον τὸν Πατριάρχην (610/38), ἄλλοι τὸν Γεώργιον Πισίδην, τὸν Γερμανὸν Α' (715/30), τὸν Γεώργιον Σικελιώτην, Μητροπολίτην Νικομηδείας (μέσα Θ' αἰ.), τὸν Φώτιον κ. ἄ. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἀναφέρω, ἔκτος τοῦ συναδέλφου κ. Τρυπάνη, καὶ τοὺς J. Rehorik, τὴν Αἰκατ. Χριστοφιλοπούλου, Καθηγήτριαν ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, διάδοχον τοῦ συναδέλφου κ. Ζακυθνοῦ, καὶ τὸν γνωστὸν Καθηγητὴν κ. Νικ. Τωμαδάκη, ὅστις διὰ πλειόνων σοβαρῶν μελετῶν ἀπορρίπτει τὴν γνώμην τῶν πολλῶν, ἀποδιδόντων τὴν πατρότητα τοῦ Ἀκαθίστου εἰς τὸν Ρωμανόν. Προσωπικῶς τάσσομαι μὲ τὴν γνώμην τοῦ Rehorik, μάλιστα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ἐν τῷ ἐνάτῳ οἴκῳ τοῦ στίχου «Χαῖρε τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς», συνδέοντος τὸν στίχον μὲ τὴν ἄλωσιν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου (610/41) τοῦ Ganzak τὸ 624 καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Χοσροῦ Β' τῇ 28ῃ Φεβρουαρίου 628. Αἱ χρονολογίαι συμπίπτουν καὶ μὲ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι καὶ τοῦ 630 παραμονὴν τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων. Δὲν ἀμφιβάλλομεν δὲ ὅτι ὁ ὕμνος εἶναι συμπλήμα ἐκ πολλῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ Προόμια, ἦτοι τὰ

Κοντάκια, ἀνήκοντα λίαν πιθανῶς εἰς τὸν Ρωμανόν. Ἐν ἑξῆσι λέγει ὁ Καθηγητὴς κ. Νικ. Τωμαδάκης «οὔτε τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως τῆς ὁμηρικῆς Ὀδυσσεΐας οὔτε τὸ τοῦ συνθέτου τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου δύναται νὰ λυθοῦν διὰ φιλολογικῶν δημοσηφισμάτων». Καὶ κατωτέρω: «Τὸ πρόβλημα . . . εἶναι πολὺπλευρον φιλολογικόν: λογοτεχνικόν, γλωσσικόν, κριτικόν, παλαιογραφικόν, ἱστορικόν, ἔτι δὲ καὶ αἰσθητικόν» (Νικ. Τωμαδάκη, Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινά. Ἐν Ἀθήναις 1978, σ. 6/7). Προσθετέον, ὅτι τὸ πρόβλημα εἶναι καὶ θεολογικὸν πρωτίστως καὶ μάλιστα χριστολογικόν καὶ θεομητορικόν, ἦτοι δογματικόν. Καὶ ἡ ἡμετέρα γνώμη ὅτι ὁ Σωφρόνιος συνεισέφερεν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ Ἀκαθίστου, δὲν ἀποτελεῖ ἡ ἀπλὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ περισσότερον εὐλογοφανῆ, ἀφοῦ καὶ αἱ χρονολογικαὶ συμπτώσεις στηρίζουν πως τὴν ὑπόθεσιν καὶ ὁ λυρισμὸς τοῦ Σωφρονίου καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ χρῆσις τῶν «χαιρετισμῶν» συμβάλλουν εἰς στερέωσιν τῆς ὑποθέσεως, καὶ τέλος ἡ δογματικὴ καὶ θεολογικὴ διατύπωσις τῶν ἐννοιῶν τοῦ Ἀκαθίστου ὑποβοηθοῦν εἰς στερέωσιν τῆς γνώμης ὡς συμπληροῦ καὶ κατασκευαστοῦ — δὲν λέγω συνθέτου — τοῦ Ὑμνου. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ μακρηγορήσω ἐπὶ τοῦ θέματος, διότι οὔτε ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος τὸ ἐπιτρέπει. Ἄλλωστε δὲν θὰ ἤθελον νὰ ἐκφύγω τοῦ σκοποῦ τῆς παρουσιάσεως ἐνὸς ἀξιολόγου ἔργου, ὁποῖον τὸ ἐμφανιζόμενον τοῦ κ. Θεοδ. Ξύδη, «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία».

6. Πρὶν ἢ κατακλείσω τὴν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ξύδη ἀναφορὰν μου, ἐπιθυμῶ νὰ μνημονεύσω ὅσα ὥραϊα οὗτος λέγει, περὶ τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης ἐν σ. 52-67. Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, ἀποφαίνεται ὁ κ. Ξύδης, ὅτι εἶναι ὁ ἀνευρὼν τὴν σύνθεσιν τῶν Κανόνων. Ὁραῖα περιγράφει τὰ περὶ τοῦ Μεγάλου Κανόνος ἐκ 250 στροφῶν συγκειμένου. Ἐπιθυμῶ νὰ σημειώσω ὅτι ὁ σ. ἴσως θὰ εἶχε τινὰ νὰ ἀντλήσῃ καὶ ἐκ τῆς μελέτης μου «Περὶ τῆς ἐορτῆς τῶν Βαΐων». Ἐπίσης οἱ Κανόνες «Εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας καὶ Θεομήτορος Ἄννης» καὶ οἱ ἄλλοι ἐν συνεχείᾳ Κανόνες (σ.58/9) ἔχουν σχέσιν, ὡς ὑποπτεύω, πρὸς διασωθείσας Ὀμιλίας, φερομένας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου. Οὗτος ἄλλωστε ἔδωκεν ἀφορμὴν ποιητικῆς σύνθέσεως καὶ εἰς τὸν Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων τοῦ γνωστοῦ ἐ' Ἀντιφώνου «Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας», τοῦ ψαλλομένου μετὰ τὸ Ε' Εὐαγγέλιον τῆς Μεγάλης Πέμπτης ἐσπέρας. Περὶ τῶν Ἀντιφώνων κάμνει λόγον ὁ σ. εἰς τὰς σ. 267/73. Ὁραϊότατα κρίνει ὁ Ξύδης ἐν σ. 67 τὸν συνθέτην τῶν Κανόνων Ἀνδρέαν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης: «Ὁ Ἀνδρέας εἶναι ἀπὸ τοὺς πρὸ εὐληπτους ὑμνογράφους, γιατί ἡ ἐνόρασή του ἀποβαίνει οὐσία ζωῆς. Ἄν ἀπουσιάζῃ ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα τὸν Κρήτης ἡ ποιητικὴ βαθύτητα τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ ἢ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅμως ἡ

θρησκευτική ειλικρίνειά του είναι ἀπαράλλακτη με ἐκείνων, καὶ ἄγει πρὸς τὸ ὑμνολογικὸ γίνεσθαι με τὴν ἴδια πνευματικὴ προαίρεση».

7. Δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ ἐκθέσω, ἔστω καὶ ἐν συντομωτάτῃ ἀναλύσει ὅλα τὰ θέματα, με τὰ ὁποῖα τόσον δεξιοτέχνως ἀσχολεῖται ἐν τῷ ἔργῳ του ὁ κ. Ξύδης. Τελευτῶν, ἐν ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω. Οὐδεὶς ἀσχολούμενος περὶ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ποίησιν καὶ Ὑμνογραφίαν δύναται νὰ γνωρίσῃ καλύτερον καὶ βαθύτερον τὴν ἀξίαν ταύτης, μὴ μελετήσας προηγουμένως τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Θ. Ξύδη. Ὁ σ. εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων διὰ τὸ πράγματι ἐξαίρετον καὶ ὑποδειγματικὸν εἰς σύλληψιν καὶ ἐκτέλεσιν συγγραφικόν του ἐπίτευγμα.

Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μεν. Παλλάντιος**.

Ἀποτελεῖ γεγονὸς ἀναμφισβήτητο πὼς ἡ βυζαντινὴ ποίηση εἶναι λιγώτερο διαδεδομένη στὸ εὐρύτερο κοινόν, σὲ σχέση με τὴν ἀντίστοιχην ἀρχαία καὶ τὴ σύγχρονη ποίηση. Σπουδαῖοι ποιητὲς καὶ λογοτέχνες μας ἀνέλαβαν νὰ μεταφράσουν τὰ ἀρχαῖα ποιητικὰ κείμενα καὶ νὰ τὰ κάμουν ἀπ' εὐθείας κτῆμα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τὴν σύγχρονη ποίηση δὲν γεννᾶται, βέβαια, θέμα. Ἡ γλῶσσα της εἶναι κατανοητὴ καὶ πολλὰς φορὰς καὶ τό... περιεχόμενό της. Ποῦ νὰ ὀφείλεται, ἄραγε, ἡ ἔλλειψη ἐπαφῆς τοῦ μεγάλου κοινοῦ με τὴν βυζαντινὴ ποίηση; Μήπως στὴ γλῶσσα της, ποῦ χωρὶς νὰ εἶναι σύγχρονη, εἶναι πιὸ κατανοητὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ γι' αὐτὸ δὲν θεωρήθηκε ἀναγκαία ἡ μετάφραση; ἢ κάτι ἄλλο, ἴσως σπουδαιότερο: Μήπως, ἐντοπισμένη καθὼς εἶναι στὸν θρησκευτικὸ κατὰ βάση τομέα, ἡ βυζαντινὴ ποίηση ἔχει συνυφάνει τὸ γλωσσικὸ της ἰδίωμα με τὴν ἱερότητα τοῦ σκοποῦ, ποῦ ὑπηρετεῖ; Ὁ σκοπὸς αὐτὸς δὲν ἀποκλείει, ἀσφαλῶς, τὴν προσέγγιση καὶ τὴν ἐπαφή, ἐπιβάλλει ὅμως ψυχολογικὰ τὴν ἀποδοχή, ὅπως ἔχουν, τῶν στοιχείων ποῦ τὴν συνθέτουν, χωρὶς καμμιά μεταβολὴ ἢ ἐκσυγχρονισμό. Ἄν αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι ποῦ ἡ βυζαντινὴ ποίηση ἔγινε περισσότερο ἀντικείμενο μελέτης μικροῦ ἀριθμοῦ ἐδικῶν καὶ πολὺ λιγώτερο κτῆμα τοῦ μεγάλου κοινοῦ, τότε ἡ σημασία τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Θεοδώρου Ξύδη παίρνει ἀκόμα μεγαλύτερες διαστάσεις.

Δίκαιος θαυμαστὴς τοῦ θρησκευτικοῦ μας ποιητικοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ λεπτολόγος ἀνατόμος τῆς κάθε του πτυχῆς, αἰσθητικῆς καὶ λογοτεχνικῆς, ὁ κ. Ξύδης συνδυάζει ἄρρηκτα δεμένους μεταξύ τους τὶς τρεῖς ιδιότητες ποῦ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν μελετῶν του. Τὴν ιδιότητα τοῦ ποιητῆ, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἀπαραίτητης στὸν μελετητὴ εὐαισθησίας, τοῦ λογίου, γιὰ τὴν ἀναγκαία τεχνικὴ κατάρτιση, καὶ τοῦ πιστοῦ, ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς

ἀναλόγου ἐσωτερικῆς ψυχικῆς τάσεως. Καί τις τρεῖς αὐτὲς ιδιότητες ὁ κ. Ξύδης ἐκάλυψε κατὰ τὸν πῶ ἀσφαλῆ καὶ ιδεώδη τρόπο.

Στὴν «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία», ἔργο ζωῆς τοῦ κ. Θεοδώρου Ξύδη, γίνεται ὑπεύθυνη αἰσθητικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἐκτίμηση ἱερῶν κειμένων τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, καθὼς καὶ λεπτομερῆς ἀνάλυση τῆς μορφολογικῆς συνθέσεως τῶν ἱερῶν ὕμνων. Εἶναι πολλὰ τὰ σημεῖα τοῦ ὀγκώδους ἔργου του, ὅπου ὁ κ. Ξύδης μᾶς παρουσιάζει ἅμεσα ἢ ἔμμεσα τοὺς ὕμνογράφους τοῦ Βυζαντίου βαθειὰ ποτισμένους ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ παιδεία. Στοιχεῖο αὐτό, πὺ προ-καλεῖ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ μᾶς τοὺς Ἑλληνας, πὺ, ὅπως σὲ ἄλλη περί-πτωση εἶχα τονίσει ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο, συμβάλλει στὴν ἀνασύνδεση μιᾶς ἀλυσί-δας πολιτισμοῦ χιλιάδων ἐτῶν.

Εἶναι γνωστὸς ὁ φανατισμὸς τοῦ τότε χριστιανικοῦ λαοῦ κατὰ τῶν Ἑθνι-κῶν, καθὼς καὶ οἱ αὐστηροὶ νόμοι πὺ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ αὐτοκράτορες εἶχαν ἐκδόσει ἐναντίον τους, εἶναι ὅμως ἐξίσου γνωστὸς ὁ βαθὺς σεβασμὸς καὶ οἱ πνευ-ματικὲς σχέσεις, πὺ ὑπῆρχαν μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ τῶν μεγάλων μορφῶν τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους. Ὁ Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς δὲν διστάζει νὰ διδάσκει ὅτι «οὐκ ἀλλότρια εἰσὶ τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ» καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς νὰ διακηρύσσει ὅτι «Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλησιν ἀναγκαία φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρῆσιμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται».

Περνώντας στὸν ποιητικὸ τομέα, ἀνοίγω τυχαῖα τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ξύδη στὸ κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλον «Ὀμηρικὲς ἀπηχήσεις στὴν ὕμνογραφία» καὶ προχωρῶ στὸ ἀμέσως ἐπόμενό του, μὲ τὸν τίτλον «Ὑμνογραφικὰ ἀπηχήματα». Ἄν στὸ πρῶτο διακρίνουμε νὰ ἀντλοῦν οἱ βυζαντινοὶ ὕμνογράφοι λέξεις καὶ φράσεις ἀκόμα ὀλό-κληρες ἀπὸ τίς αἰώνιες καὶ ἀστέρευτες ὀμηρικὲς πηγὲς καὶ νὰ τίς ἐντάσσουν στὰ ἱερά τους κείμενα, στὸ δεύτερο τοὺς βλέπουμε νὰ ἀρδεύουν μὲ τὸν ἴδιον πλουσιο-πάροχο τρόπο τὴ νεώτερη καὶ τὴ σύγχρονή μας ποίηση, σὲ ἔργα κορυφαίων μας ποιητῶν, ὅπως τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Σεφέρη.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν τόσο ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ξύδη ἀπὸ τὸν διαπρεπῆ συνάδελφο κ. Μπόνη, δὲν ἔχω τίποτε ἄλλο νὰ προσθέσω.

Τελειώνοντας μόνον ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω ὅτι ἡ σπουδαία αὐτὴ ἐργασία τοῦ κ. Ξύδη μᾶς ἐδραίωνει τὴν πίστη μας ὅτι ἡ Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίηση δὲν εἶναι μιὰ τυπικὴ καὶ λογία ποίηση, πρὸς κάλυψη τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλὰ μιὰ ποίηση ὑψηλῆς ἐμπνεύσεως, βασισμένης πάντα στὴν βαθειὰ θρησκευτικὴ πίστη τῶν δημιουργῶν της.

Συγχαίρω θερμά ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ τὸν συγγραφέα κ. Θεόδωρο Ξύδη γιὰ τὸ μοναδικὸ αὐτὸ ἔργο, πὺ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀντιληφθεῖ ὁ καθένας τί ἐφόδια ἀλλὰ καὶ τί κόποι χρειάσθηκαν γιὰ νὰ συγκροτηθῇ καὶ νὰ ἀποτελέσει τὸν ὀγκώδη τόμο τῶν 600 περιποῦ σελίδων του.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. **Π. Κανελλόπουλος**, λαμβάνων τὸν λόγον, λέγει ὅτι συμμερίζεται πλήρως τὸ περιεχόμενον τῆς ὀμιλίας τοῦ συναδέλφου κ. Μπόνη γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ξύδη καὶ ἐπαινεῖ τὸν συγγραφέα τῆς Ἑμνογραφίας, τὴν ὁποία εἶχε τὴν εὐχαρίστηση νὰ διαβάσῃ. Γνωρίζει τὸν κ. Ξύδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Δελφικῶν Ἑορτῶν, κατὰ τὸ ἔτος 1930. Ποιητὴς ὁ ἴδιος, εἶχεν ἔκτοτε ἐπιδοθῆ στὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων, τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Μόνον διατυπώνει ὁ κ. Κανελλόπουλος μιὰ παρατήρηση: στὸ ὅτι ὁ κ. Ξύδης δὲν ἀνέφερε στὸ βιβλίον του κείμενα τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου. Ὅμως παρὰ τοῦτο, θεωρεῖ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ξύδη ἄριστον.

Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μ. Στασινόπουλος**.

«Κύριε Πρόεδρε, ἐζήτησα τὸν λόγο, γιὰ νὰ ἐπισημάνω ἓνα ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, πὺ ξεχωρίζει αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ κ. Ξύδη σχετικὰ μὲ τὴν Βυζαντινὴ Ἑμνογραφία.

Ὁ κ. Ξύδης ἐξεκίνησε ὡς ποιητὴς καὶ παραμένει ποιητὴς, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν συγχρόνων ποιητῶν μας. Αὐτὸ τὸ ποιητικὸ ταλόντο του, καὶ μία ἰδιαίτερη ὑποκειμενικὴ διάθεσί του, τὸν ὤθησε νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ποίηση.

Καὶ ἐπειδὴ διέθετε μιὰ ἰκανότητα γιὰ συστηματικὴν ἔρευνα, γιὰ μιὰ ἔρευνα μὲ λογικὴ συνέπεια, κατόρθωσε σ' αὐτὲς τὶς σποραδικὰς μελέτες του γύρω σὲ θέματα τῆς βυζαντινῆς Ἑμνογραφίας νὰ δώσει μιὰν ὀργανικὴν ἐνότητα καὶ νὰ τὶς συναρμολογήσῃ σ' αὐτὸν τὸν τόμον, ὁ ὁποῖος, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἀποτελεῖ σχεδὸν ἓνα σύστημα ἐρεύνης τῆς βυζαντινῆς Ἑμνολογίας.

Ἦδη αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἐπίτευγμα ὄρατον καὶ συγκινητικόν, ἰδίως ὅταν ἐπιτελεῖται ἀπὸ ἓνα ποιητὴν.

Ἄλλὰ, ἡ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ κ. Ξύδη δὲν τερματίζεται ἐδῶ. Εἶχε καὶ τὴν ἀντίστροφη ἐκδήλωσί της.

Δηλαδή, ὁ κ. Ξύδης, μὲ τὸ νὰ ἐρευνήσῃ τὴν βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησην καὶ νὰ ἀσχοληθῆ τόσο ἐντονα μὲ αὐτήν, ὑπέστη καὶ τὴν ἐπίδρασί της. Κι ἔτσι τὰ ποιήματά του ἔχουν ἐκείνη τὴν πνοὴν γαλήνης καὶ ἡρεμίας, τὴν ὁποίαν γνωρίζ-

ζουμε ὅλοι ἐμεῖς ποὺ τὰ διαβάζουμε καὶ τὰ ἐκτιμοῦμε. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό. Τὰ ποιήματα τοῦ κ. Ξύδη ἔχουν ἐπίσης πάρει μίαν μαγεία, κάτι ἀπὸ τὴν μαγεία ἐκείνη ποὺ συνοδεύει, σὰν μυστικὴ ἀτμόσφαιρα, τὴν ποίηση τῶν βυζαντινῶν ὑμνογράφων.

Ἔτσι, ἡ βυζαντινὴ ὑμνογραφία ἀνταπέδωσε τὸ δῶρον τοῦ κ. Ξύδη. Ὁλοκληρώθη ἔτσι ἓνα ὄρατο καὶ χαρακτηριστικὸ πνευματικὸ φαινόμενο, στὸ ὁποῖον ἤθελα νὰ ἀφιερῶσω αὐτὰ τὰ ὀλίγα λόγια μου. Εὐχαριστῶ.

Ὁ κ. Πέτρος Χάρης εἶπε :

Θὰ σᾶς διαβάσω λίγες μόνο λέξεις, γιὰ νὰ μὴ γίνουν περισσότερες μὲ τὸν προφορικὸ λόγο. Οἱ κύριοι συναδέλφοι ἐξήγησαν τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Θεοδώρου Ξύδη, ἀκριβέστερα καθώρισαν τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ μοναδικότητά του γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γραμματεία. Ἐγὼ ἔχω ἀρμοδιότητα — καὶ χρέος — νὰ ὑπογραμμίσω μιὰν ἄλλη ἀρετὴ του, σημαντικώτατη, ἰδίως γιὰ τὴν ἐποχὴ μας, ποὺ ἡ δημοτικὴ, ἡ σημερινὴ κατασταλαγμένη πιά δημοτικὴ, δεινοπαθεῖ στὶς σελίδες τῶν ἐφημερίδων καὶ σὲ πολλὰς ἐκπομπὰς τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσεως. Ἡ δημοτικὴ τοῦ κ. Ξύδη εἶναι ἄρτιος δημοτικὸς λόγος καὶ μάλιστα ἄρτιος κριτικὸς λόγος στὴ δημοτικὴ. Τὸ ἐπίτευγμα εἶναι ἐξαιρετικόν. Καὶ πρέπει νὰ προστεθῆ ἀκόμη ἓνας ἔπαινος στοὺς καλοὺς λόγους τῶν κυρίων συναδέλφων γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ξύδη.

Ὁ κ. Κ. Τρυπάνης, τέλος, ἐξέφρασε τὴν εὐχαρίστησίν του, διότι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ξύδη θὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἀναγνωστικὸν κοινὸν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ποίησιν. Ἀποδίδει, εἶπε, σημασίαν ὅτι ἓνας ἄνθρωπος μὲ τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν λογοτεχνικὴν μόρφωσιν τοῦ κ. Ξύδη εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ γνωρίσῃ ἓνα τόσον σπουδαῖον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως εἰς τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας ποίησις, εἶπεν ὁ κύριος Τρυπάνης, καὶ εἰς τὰ τρία της κύρια πεδία, τοῦ τροπαρίου, τοῦ κοντακίου καὶ τοῦ κανόνος, ἔχει πολλὰ καὶ δυσεπίλυτα προβλήματα, ἰδίως εἰς τὸ πεδίον τοῦ κανόνος, ὅπου κριτικαὶ ἐκδόσεις ἀκόμη δὲν ὑπάρχουν.